

Бейшеналиев А.Б.

АКШ МАМЛЕКЕТИНИН ДҮЙНӨГӨ ҮСТӨМДҮК КЫЛУУ НИЕТИ МЕНЕН
БАЙЛАНЫШКАН АЙРЫМ КӨЙГӨЙЛҮҮ МАСЕЛЕЛЕРИ

Бейшеналиев А.Б.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ, СВЯЗАННЫЕ С АМБИЦИЯМИ
ВЕРХОВЕНСТВА США НАД МИРОМ

A.B. Beyshenaliev

WORRYING ISSUES RELATED TO HEGEMONIC AMBITIONS OF THE USA

УДК:392:9-017(04)

Бул макалада Америка Кошмо Штаттарынын дүйнөлүк масштабда үстөмдүк кылуу саясаты жана анын натыйжасында келип чыккан айрым негативдүү маселелерге орун берилди. Демократиялык иш чараларды жайылтуу программалары деген ойду карманган АКШ нын дүйнөгө; алардын ичинен Орто Азияга, Кыргызстанга таңуулап жаткан үстөмдүк ойлору кеңири ачыкталды. Вашингтондун тышкы саясаты жана орустардын империялык амбицияларга ээ саясатынын кагылыштары да баяндалат.

Негизги сөздөр: монополдуу тескөө, элитанын неоконсерваторлору, геосаясий каршылаш, прагматикалык маанай, экспансионисттик саясат, проамерикалык ориентация, либералдык-демократиялык принциптер, крестүүлөрдүн жүрүшү.

В статье анализируется политика односторонней гегемонии США и спорных проблем, вызванных этой политикой. Также, о политике США по продвижению демократии в целом, в мире, особенно, в Центральной Азии и в Кыргызстане в качестве инструмента господства. Кроме того, статья посвящена соперничеству внешней политики Вашингтона и империалистических амбиций Москвы.

Ключевые слова: монополист исследования, неоконсерваторы элиты, геополитическая схватка, прагматичное настроение, экспансионистская политика, проамериканская ориентация, либерально-демократические нормы.

This article analyzes the policy of unilateral hegemony of the USA and disputing issues caused by this policy. The US policy to promote democracy generally, in the world particularly, in Central Asia and Kyrgyzstan as an instrument to lord it over is thoroughly written. Furthermore the article focuses on the rivalry of foreign policy of Washington and imperialistic ambitions of Moscow.

Key words: monopolist research, neoconservative elites, geopolitical clash, pragmatic mood, expansionist policy, pro-US orientation, liberal democratic norms, crusade war

Америкалык да, кыргыздар курамына 150 жылдан ашуун кирип келген орусиялык да тышкы саясат дайыма эле ырааттуу жүрөт деп айтууга болбойт. Экинчи дүйнөлүк согуш аяктагандан соң дүйнөнүн башка өлкөлөрүнө караганда аты аталып жаткан 2 улуу держава өздөрүнүн тышкы саясий принциптерин мурдагыдан да ырааттуу жактай башташкан. Совет өкмөтү, азыр Орусия мамлекети өз дүйнө таанымын таасир көрсөтүү чөйрөсү, буфер

зоналары жана чек ара линиялары деп аталган империялык мезгилдерге мүнөздүү болгон түшүнүктөрдүн тегеретесинде кура баштаган. Дүйнөнү түшүнүүнүн мындай тиби эл аралык мамилелерди дүйнөлүк атаандаштардын бир жагынын жеңиши экинчи жактын жеңилишин милдеттүү түрдө туюнткан «нөл суммасына барабар оюн» («игра с нулевой суммой») катары чечмелей баштаган. XX кылымдын башынан Экинчи дүйнөлүк согуш аяктаганга чейин дүйнөлүк саясатта үстөмдүк кылган мындай кырдаал дүйнөгө мурда болуп көрбөгөндөй ири алааматтарды, алардын ичинде 2 дүйнөлүк согушту алып келген. «Нөл суммасына барабар оюндун» эрежелери боюнча иш жүргүзгөн империялар милдеттүү түрдө өз ара кагылышка түшүп, реалдуу же виртуалдуу атаандашка өз позициянын берип, жемин жедиргиси келбейт. Ошол себептен, Джон А. Хобсон 1902-жылы эле дүйнөлүк империялар, ири алдыда, колониалдык ээликтерди түзүп алуу жолу менен уламдан улам азайып бара жаткан табигый заттарга монополдуу тескөө (контроль) жүргүзүү максатында өз ара атаандашууну (конкуренцияны) улантып жатышкандыктан, дүйнөлүк үстөмдүккө багыт алган империялык саясат жаңы аскер жаңжалдарын (конфликттерин) пайда кылат деп таамай айткан¹.

Заманбап дүйнө өз таасирин уламдан улам кеңейтүүгө умтулган саясий күчтөрдүн АКШ, Орусия Федерациясы, Кытай Элдик Республикасы өңдүү бир нече жаңы борборлорунан куралган. Аты аталган ар бир таасирдүү мамлекет өзүн бүткүл адамзатка таандык чечимдерди кабыл алуунун өзөктүү субъектиси болууга жөндөмдүү дүйнөлүк держава деп сезет. Дал ушул жерде

- «өз стандарттарын башкаларга таңуулап, глобалдык үстөмдүк кылууга умтулган державанын таасиринен биздин өлкө оолак боло алабы?»;
- «дүйнөлүк держава болууга талаптанган мамлекеттин саясий жана экономикалык потенциалы башка өлкөлөрдү баш ийdirүүнүн инструменти гана болуп саналабы, же анын өзгөчөлөнгөн саясий салмагы анын өздүк коопсуздугун гана

¹ В.И. Лениндин империализм теориясы деп аталган атактуу жобосу өз кезегинде В.И. Ленин, Л. Троцкий жана башка көп сандаган марксисттердин көз карашына олуттуу таасир эткен Дж. Хобсондун «Империализм» (1902) деп аталган чыгармасынын негизинде түзүлгөн.

камсыз кылуу үчүн гана керекпи?» – деген су-роолор дүйнөнүн каалагандай өлкөсү, анын ичинде, Кыргыз Республикасы үчүн маанилүү болуп саналат.

АКШ өзүн дүйнөлүк лидер деп атоодон уялбайт. Анын мындай амбициялары экономикалык жана инвестициялык үстөмдүктө да, Жер планетасынын баардык жашоочуларына глобалдык күн тартипти жана жалпы проблемаларды чечүүнүн ыкмаларын таңуулоого даяр экендигинде да ачык байкалат. «Келечектеги дүйнөнүн негизин салу үчүн Америкага мурда болуп көрбөгөндөй мүмкүндүктөр берилүүдө», – деп улуттук коопсуздуктун Стратегиясында ашкере ишенимдүүлүк менен жазылган. Эгерде дүйнөлүк масштабдагы саясий күчтөрдүн башка борборлору глобалдык проблемаларды чечүүнүн альтернативдүү, бирок, АКШнын көңүлүнө толбогон ыкмаларын сунуш кылса, Кошмо Штаттар аны кулагынын сыртынан кетирип, атайылап көңүл бурбай, өзүнүн тоотпогондугун ачык билдирет. Буга ачык мисал катары АКШнын Киото протоколуна болгон мамилесин келтирсе болот². Алгач бул протоколго кол коюп, андан соң анын өз пайдасына зыян келтирээрин билип, аны ратификациялоодон баш тарткан АКШ мындай саясат протоколго кол койгон башка мамлекеттердин кыжырын кайнатаарын мыкты түшүнөт. Бирок, мындай учурларда АКШ «ким биз менен болбосо, ал бизге каршы» деген принципке таянат. АКШнын өзгөчө статусу менен макул эмес

² 1997-жылдын 10-декабрында Киото шаарында БУУнун климаттын өзгөрүшү тууралуу Чектүү конвенциясынын (Рамочная конвенция ООН об изменении климата - РКИК) мүчөлөрү болгон мамлекеттердин үчүнчү конференциясы болуп өтөт. Бул конференция «парник эффектисин», башкача айтканда, планета үчүн өтө кооптуу болуп саналган негативдүү кесепеттерди пайда кылууга жөндөмдүү газдардын 6 тибине чектөө салууну максат кылган протокол кабыл алат. Мындай өнөр жайдан чыккан уулуу газдардын басымдуу көп бөлүгү АКШнын үлүшүнө тура келет экен. Протокол дүйнөнүн 141 өлкөсүндө ратификацияланып, өз күчүнө кирген. Протоколго ылайык 2012-жылы уулуу газдарды чыгышы 1990-жылга салыштырмалуу 8%га азайышы абзел эле. Мындай натыйжага жетүү үчүн төмөнкүдөй жөнөкөй иш-чараны аткаруу талап кылынган: уулуу газдардын чыгуусунун чектүү өлчөмү аныкталган, андан соң ар бир өлкө 1990-жылга салыштырмалуу парник газдарын чыгарган деңгээлине жараша өз квотасын алган. Эгерде өлкө чыгарган уулуу газдардын реалдуу деңгээли квотадан ашса, анда ал өз квотасын пайдаланбаган өлкөлөрдөн уулуу газды чыгаруу үчүн укуктарды сатып алат. 1997-жылы АКШ Киото протоколуна кол коет. Бирок, бир аз убакыттан соң бийликке республикалык партия келип, дароо эле бул документти ратификациялабай тургандыгын билдирет. 2004-жылы 9 түндүк-чыгыштагы америкалык штаттар парник газдарын чыгаруунун өздүк тескөө (контроль) системасы менен квоталарды сатуунун өздүк рыногун түзүү ниетин айтып чыккан. Айта кетчү жагдай, Киото протоколунун маңызы болуп квоталарды сатуунун чөлкөмдүк (регионалдык) системасын түзүү эмес, бүткүл дүйнөдөгү «парник эффектиси» менен күрөшүү эле.

өлкөлөр бул мамлекеттин душманы деп таанылат да, ага каршы согуш ачуу зарылдыгы жаралат. Мындан сырткары, расмий документтер боюнча 2001-жылдын 11-сентябрынан тарта АКШ мамлекети чын эле согуш менен алпурушуп келе жатат.

Терроризм америкалык идеалдар үчүн башкы кооптуулук деп таанылат. Бирок, чын-чынына келгенде, АКШнын башкы милдети болуп террор менен күрөшүү эмес, өзүнүн глобалдык масштабдагы саясий жана экономикалык үстөмдүгүн орноткон системаны бекемдөө жана өнүктүрүү эсептелет. АКШ өзүн «демократиялуу өлкөлөрдүн өсүп келе жаткан шериктештигинин лидери» деп атоо менен өзүнүн дүйнөлүк коомчулуктагы өзгөчө ролун ачыктан ачык эле баса белгилөөдөн тартынбайт.

Улуттук коопсуздукка коркунуч келтирген факторлорду четке кагуунун ыкмаларын түшүнүүдө Кошмо Штаттардын элитасы бирдиктүү пикирде эмес. АКШнын элитасынын неоконсерваторлор деп аталган өтө так кесе маанайды жактаган бөлүгү америкалык баалуулуктар менен америкалык жашоо образын бүткүл дүйнөгө каалагандай ыкмалар, ал тургай, аскерий иш-аракеттер менен жайылтуу ниетин жакташат. Неоконсерваторлор АКШнын республикалык партиясынын өтө радикалдуу маанайдагы бөлүгү болуп саналат. Алар Афганистан менен Иракка аскерлерди киргизүүнү пландашышкан, ракетага каршы коргонуунун жаңы системасы түзүлүп жаткан Борбор Азия менен Европадагы аскерий базалардын торлорун кеңейтүүнү көшөргөндүк менен таңуулап келет. Алар «жоош-момундук» (мягкотелость) АКШнын коопсуздугуна карата анча адекваттуу реакция болуп саналбайт деп, иран проблемасын аскерий жол менен чечүүгө олуттуу даярдык көрүп келишет. Айта кетчү жагдай, берилген моментте АКШга кол салуу даярдалбаса да, андай кол салуу мүмкүндүгү болбосо да, Кошмо Штаттары кас маанайдагы тараптарды эскертип коюу максатында биринчилерден болуп аскерий күчтү пайдалануу зарылдыгын ачык айтуудан тажабайт.

АКШнын элитасынын башка бөлүгү, ири алдыда, демократиялык партиянын өкүлдөрү жаңжалдарды (конфликттерди) чечүүдө аскерий күч колдонуу формаларынан баш тартып, мамлекеттик эмес уюмдардын системасын өнүктүрүүгө жана саясий кысым көрсөтүүгө басым жасашат.

Иш жүзүндө АКШнын элитасынын жогоруда аталган эки башка маанайы бирин бири толуктап, саясий укуктар менен эркиндиктерди сактоо ураанына жамынып, өзүнүн саясий таасирин жайылтууну ниет кылган АКШнын негизги стратегиялык милдетин калыптандырат. Башка өлкөлөрдөгү демократияны жактоочулар улуттук коопсуздук чөйрөсүндөгү маанилүү милдеттердин бири деп таанылат.

Иш жүзүндө АКШнын башкы тактикалык милдети болуп энергоресурстарынын, ири алдыда, мунай (нефть) менен газдын азыркы кездеги жана перспективалуу негизги борборлоруна тескөө (контроль)

кылуу мүмкүндүгүнө ээ болуу эсептелет. АКШ өзүнүн динамикалуу өсүп жаткан экономикасы үчүн гана эмес, Кытай, Индия жана Европа өлкөлөрү сыяктуу өзүнүн геосаясий атаандаштары үчүн «көмүр суутек ачкачылыгы» («углеводородный голод») кырдаалын түзүү үчүн энергоресурстарына жетүү ниетин көздөйт. Мында Кытай АКШнын эң башкы геосаясий каршылашы катары каралып, АКШ мамлекети Кытайдын өнүгүшү үчүн маанилүү жана зарыл болуп саналган мунай менен газга ээ болуу мүмкүндүгүнөн айрып салуу көздөйт.

Мындай жагдайда мунай менен газга ээ Жакынкы Чыгыш (сунниттик да, шииттик да мамлекеттер), Борбор Азия, Орусия, Африка жана Латын Америкасынын өлкөлөрү АКШнын көңүл борборунда болуп турат. Анткени, төмөнкү жагдайлардан улам ХХ кылымдын 70-жылдарынан кийинки мезгил АКШ үчүн өтө драмалуу болгон:

- Персид булуңундагы мунайга тескөө болуудан айрылып калуу;
- СССР кулагандан кийин Орусиянын улуттук суверенитетти сактап калуу багытындагы так кесе аныкталган линиясы;
- Латын Америкасындагы массалык масштабдагы антиамерикалык маанайлар³.

Жогоруда аталган процесстер Монро доктринасын талкалап, демократиялык маанайга ээ эмес Орусия менен Кытайдын саясий жана экономикалык таасиринин күч алышына алып келет.

Аталган тенденциялар менен күрөшүү максатында АКШ өзүн каалагандай өлкөлөр менен элдерди «демократияга түртүүгө» укук берген демократиялык баалуулуктардын ээси деп атайт. Америкалык администрациянын расмий документтеринде «Адамдын эркиндикке болгон умтулуусу универсалдуу, бирок, эркиндикти кеңейтүү бир катар тоскоолдуктар менен коштолот. Эркин мамлекеттердин колдоосу эркиндикти кеңейтүү ооздукталып тура бериши мүмкүн», – деп көрсөтүлгөн.

Саясий шериктештерге (союзниктерге) карата АКШнын жасаган мамилеси да так кесе прагматикалык маанайга ээ. АКШ үчүн алардын Кошмо Штаттардын тышкы саясий чечимдерин колдоосу өтө маанилүү. Мындай эмес учурларда өнөктөштөр кескин сындын объектисине айланышат. Айтсак, Европалык шериктештиктин баардык эле мамлекеттери АКШнын экспансионисттик саясатын колдошпойт. Ирактагы аскерий операция Германия менен Франциянын жактырбаган реакциясын жаратты эле, ошол замат алар «акылынан алжыган» Европа атка конгон. Ошол себептен, АКШга багыт алган Евро-шериктештиктин жаңы мүчөлөрү, айрыкча, Чыгыш

³ ХХI кылымдын башында Венесуэланын президенти болуп Уго Чавес, ал эми Боливиянын президенти болуп Эво Моралес шайланышкан. Булардын экөө тең антиамериканист экендигин жашырышкан эмес. 2006-жылдын апрелинде алар Кубанын лидери Фидель Кастро менен бирдикте Латын Америкасына карата америкалык таасирге каршы 3 жактуу соода макулдашуусуна кол коюшкан.

Европадагы мамлекеттер, АКШдан уламдан улам жаңы мактоолорго арзып бара жатышат. Ошентип, АКШны дүйнөлүк лидер катары тааныган баардык мамлекеттер АКШнын шериктешине (союзнигине) жана «демократиялык мамлекетке» айланып, АКШны дүйнөлүк лидер деп таанууну жактырбагандар авторитаризм, же аны жактаган режим деген айыптоолорго дуушарланууда.

Жогоруда айтылгандарга карабастан, Америка Кошмо Штаттарынын тышкы саясаттын расмий доктринасы АКШнын жарандары менен эл аралык коомчулуктун жыргалчылыгы үчүн коопсуз, демократиялуу жана өнүккөн дүйнөнү камсыз кылуу ниетин көздөйт⁴. Вашингтондун тышкы саясаттагы америкалык дискурсу менен реалдуу тышкы саясатынын ортосуна да орустардын империялык амбицияларга ээ саясатына аналогиялуу болгон чек ара линиясын жүргүзүүгө болот. Дискурс тууралуу кеп кылуу менен Экинчи дүйнөлүк согуштун аяк жагында Кошмо Штаттары дүйнөдөгү чыныгы державага айланып, коргонуу жана коопсуздук маселелериндеги изоляционизм саясатынан арылган мезгилден тартып АКШ мамлекети адам укуктары менен демократиялык режимди көздүн карегиндей сактоо идеясын бүткүл дүйнөгө таңуулап келгенин байкоого болот. Бирок, «кансыз согуш» жылдарында жана ал бүткөндөн кийин америкалыктар эл аралык иштерде «сопудай момун» («ангел») болуп саналбаган, башкача айтканда, демократия менен адам укуктарын сыйлоону көп жактыра бербеген өлкөлөр менен альянстарды түзө баштайт. Ошону менен катар эле демократиялуу болуп саналбаган айрым мамлекеттер АКШнын башкы баалуулуктарына кол шилтеп койгондон улам америкалык ракеталар менен бомбалар багыт алчу өлкөлөргө айланган⁵.

Вашингтон проамерикалык ориентацияны ачыктан ачык демонстрациялаган демократиялык режимдерге өзгөчө колдоо көрсөтүп келет. Айтсак, АКШ мамлекети тарабынан демократияны экспорттоо саясатынын ачык мисалы болуп постсоветтик Грузия эсептелет.

Соңку жаңы тарых күбөлөгөндөй, АКШ мамлекети ким демократиялык нормаларга жооп берет, ким жооп бербейт экендигин өзү чечип, өзүнө өзү дүйнөлүк арбитрдин статусун ыйгарып алган. Бул болсо эки жүздүү стандарттын пайда болушуна алып келет. Айтсак, кандайдыр бир өлкөдөгү демокра-

⁴ История внешней политики и дипломатии США, 1775-1877 / Отв. ред. Н. Н. Болховитинов. - М.: Междунар. отношения, 1994.

⁵ Караңыз: Американский экспансионизм. Новое время / Отв. ред. Г.Н. Севостьянов. - М.: Наука, 1985; Американский экспансионизм. Новейшее время / Отв. ред. Г.Н.Севостьянов. М.: Наука, 1986; Зубок Л.И. Экспансионистская политика США в начале XX века. - М.: Наука, 1969; Печатнов В.О., Манькин А.С. История внешней политики США. - М.: Междунар. отношения, 2012; Современная внешняя политика США. В 2-х тт. Т.1-2 / Отв. ред. Г. А. Трофименко. - М.: Наука, 1984.

тиянын деңгээлине карата АКШнын мамилеси ошол өлкөнүн АКШ мамлекетинин «кичүү өнөктөшү» болууга жана АКШнын пайдасына өзүнүн улуттук суверенитетинен баш тартууга даярдыгынан көз каранды. Мисалы, 2003-жылы бийлик алмашканга чейин Грузия авторитардык мамлекеттердин катарына кирген. Бийлик алмашаар замат эле Грузия АКШ мамлекети үчүн демократиялык кайра түзүүлөрдүн символуна айланган. Ошол эле учурда өлкөнүн башкаруунун сапатында эч кандай өзгөрүү болгон эмес. Ал гана тургай, Грузияда саясий оппозицияны кысымга алуу күч алып, айрым саясатчылар таң калыштуу жагдайларда көз жуумп, алардын өлүмү жетишээрлик деңгээлде изилденген эмес. Ошондой болсо да Грузия АКШны колдоорун ачык эле билдирип, андан финансылык жана аскерий жардам алып, НАТОго мүчө болуп кирүү ниетин билдирип, АКШны өзүнүн шериктеши (союзниги) деп атоодо. АКШ тараптан дал ушундай эле саясат Украина⁶ багытында да жүргүзүлүп жатат.

Вашингтондун тике катышуусу менен бийликтеги режимдер алмашкан Грузия, Ирак, Афганистан же Косово крайында деле демократиянын салтанаты көзгө урунган жери жок. Демек, демократизация АКШ мамлекетинин башка көз каранды эмес мамлекеттердин ички иштерине кийлигишүүгө мүмкүндүк берген чыныгы мотивдерин жаап-жашырган кооз, бирок, кур ураан болуп саналат.

Ошол эле учурда тарыхка Европадагы «демократизациянын кезектеги толкунунун» архитектору жана АКШны дүйнөдөгү жалгыз супер державага айлантуу менен дүйнөгө жаңы тартипти орнотуучу катары кирүүнү максат кылган президент Дж. Буш-кичүүдөн баштап Вашингтон өтө шашып, уламдан улам агрессивдүү жана чагылгандай тездиги менен айырмаланган тышкы саясатты жүргүзүү ниетинде болгондой таасир жаралат.

Ошентип, демократия АКШнын тышкы саясатынын негизги максаты болуп саналат⁷. АКШнын Мамлекеттик департаментинин докладдары боюнча мындай моделдин ийгиликтүү мисалдары болуп Грузиядагы⁸ жана Украинадагы⁹ «түстүү революция-

⁶ Америкалык неоконсерваторлор өзүнүн «демократиялык баалуулуктар үчүн күрөш» жүргүзүү үчүн пайдаланган методдор бир топ күмөн саноолорду жаратат. Айтсак, Украинада болуп өткөн шайлоолор бүткүл дүйнөгө демократиянын салтанатын эмес, политтехнологдордун жеңишин гана көрсөтсө, Киев шаарындагы Майдан аянтындагы «кызгылтым (оранжевая) революция» демократиялык нормалар менен процедураларды орой бузуу жолу аркылуу болуп өткөнү баарыбыздын эсибизде. Айтылгандардын натыйжасында, бийлик алмашуу конституциялык эмес жол менен болуп өткөн.

⁷ Караныз: «Democracy and respect for human rights have long been central components of U.S. foreign policy», официальный сайт Госдепартамента США // Иноземцев Н. Н. Внешняя политика США в эпоху империализма. - М.: Госполитиздат, 1992.

⁸ «The U.S. strategy for promoting democracy and human rights employs a combination of consistent, high-level

лар», Сербиядагы, анын ичинде, Косоводогу, ошондой эле Черногориядагы саясий кайра түзүүлөр эсептелет.

Акыркы жылдары бир катар саясий байкоочуларда «демократияны экспорттоо» процесси негативдүү баага арзып бара жатат. Ошол эле учурда АКШнын дүйнөгө карата жеке басаар үстөмдүгүн жактырбаган тараптар, мисалы, Орусия жетекчилиги, «демократизация» терминин эл аралык мамилелер системасындагы, алардын пикири боюнча, терс кубулуштарды туюнтуу үчүн арбын колдонот¹⁰.

АКШнын Мамлекеттик катчысы Кондолиза Райстын «Белоруссия Борбор Европадагы акыркы нукура диктатура болуп саналат» жана «бул өлкөдө өзгөрүүлөрдү жасоого мезгил келди», – деген сөздөрүнө комментирий берүү менен Орусия Федерациясынын Тышкы Иштер Министирлигинин башчысы Сергей Лавров мындай деген: «Биз режимди зомбулуктуу жол аркылуу алмаштырууну колдобойбуз».

Америкалык тараптын «демократияны экспорттоо» далалаты расмий Москвада негативдүү реакцияны жаратып келет. Ошол себептен, Москва постсоветтик геосаясий мейкиндикте Орусия менен Батыш атаандаш (соперник) эмес деген пикирди оң кабыл алса да, бул пикир кур сөз, бош декларация бойдон кала берүүдө. Чындыгында келгенде, Москва дүйнөгө лидер болууну самаган АКШ мамлекети Орусияны анын таасири салттуу болгон аймактан сүрүп салып, Евразиядагы күчтөрдүн геосаясий тең салмагын (балансын) радикалдуу түрдө өзгөртүүгө болгон далалатын эң мыкты түшүнөт.

Албетте, бүгүнкү күндө постсоветтик геосаясий мейкиндикте АКШнын башка мамлекеттерге карата

diplomacy and assistance programs. The combination of diplomatic and programmatic efforts was particularly effective in promoting a positive resolution to the post-election crisis in Georgia» // Извлечение из Доклада Госдепартамента США Supporting Human Rights and Democracy: The U.S. Record 2004-2005.

⁹ «Although all credit rightly goes to the Ukrainian people, U.S. efforts to promote free and fair elections, strengthen the rule of law, civil society, and independent media no doubt were positive factors in the presidential election and popular resistance to government attempts to subvert the people's will. The resulting massive, weeks-long, non-violent protest movement known as the „Orange Revolution“ radically transformed the political landscape and media environment in Ukraine» // Извлечение из Доклада Госдепартамента США Supporting Human Rights and Democracy: The U.S. Record 2004-2005.

¹⁰ «...кеп тарыхый процесстин табигый жүрүшүнө өнүгүү моделин таңуулоосуз жана аны кара күчкө салуусуз жүргөн эл аралык укукка негизделген эл аралык мамилелердин маданияты тууралуу болуп жатат. Бул жерде эл аралык жашоо-тиричиликти демократизациялоонун, мамлекеттер менен элдердин пикир алышуусунун жаңы этикасы, ошондой эле өлкөлөр ортосундагы экономикалык жана гуманитардык өз ара алаканы кеңейтүүнүн маселелери өзгөчө ролго ээ болушат» // Послание Президента России В. В. Путина Федеральному Собранию 2007.

сунуш кылган демократияны жайылтуу деген ата-лыштагы маданий саясатын орусиялык маанайда чечмелөө үстөмдүк кылат. Ошондой болсо да, АКШнын коопсуздугу башка өлкөлөрдөгү саясий режимдин мүнөзү менен аныкталаарын дагы бир жолу баса белгилеп кетүү абзел. «Демократияны жайылтуу» концепциясы Америка бүткүл дүйнөгө либералдык-демократиялык принциптерди жайылтуу сыяктуу ардактуу идеологиялык миссияны аркалаары тууралуу түшүнүмдөр менен АКШнын улуттук кызыкчылыктарына таянган прагматиканы өз ара айкалыштырган вильсондук либералдык универсализм идеясынын негизинде өнүктүрүлгөн. Ошол себептен, Билл Клинтондун экинчи администрациясы учурунда АКШнын мамлекеттик катчысынын ордун ээлеген Мадлен Олбрайт бул тууралуу мындай деген: «Кошмо Штаттары өзүн америкалык кызыкчылыктар үчүн өтө маанилүү болуп саналган демократия менен тең маанилештирет»¹¹.

Роберт Кагандын (2011) пикири боюнча Б.Обаманын администрациясы Б. Клинтондун «алмаштырылгыс өлкө» («незаменимая страна») деген формулага кайрадан эле кайтып келди. Р. Каган АКШнын тышкы саясатынын максаты болуп дүйнөлүк масштабдагы либералдык тартипти кайра жаратуу жана бекемдөө эсептелет да, азыркы администрация «ушул багытта бара жатат»¹², – деп эсептейт. Айтылгандардан, либерализмдин бул схемасына Кытай менен Орусияны кантип киргизүүгө болот деген мыйзам ченемдүү суроо жаралат. Р. Каган ага мындайча жооп берет: «азыр демократияны жайылтуу маселеси аны коргоого караганда анча курч эмес. ...азыркы учурда кресттүүлөрдү жүрүшү (крестовый поход) тууралуу кеп болуп жатат. Бул болсо көп жагынан демократиялык консолидация менен ынтымактын (солидарность) маселеси болуп саналат»¹³.

Литература:

1. Американский экспансионизм. Новое время / Отв. ред. Г. Н. Севостьянов. - М.: Наука, 1985;
2. Американский экспансионизм. Новейшее время / Отв. ред. Г. Н. Севостьянов. М.: Наука, 1986;
3. Зубок Л.И. Экспансионистская политика США в начале XX века. - М.: Наука, 1969;
4. Извлечение из Доклада Госдепартамента США Supporting Human Rights and Democracy: The U.S. Record 2004-2005.
5. Извлечение из Доклада Госдепартамента США Supporting Human Rights and Democracy: The U.S. Record 2004-2005.
6. История внешней политики и дипломатии США, 1775-1877 / Отв. ред. Н. Н. Болховитинов. - М.: Междунар. отношения, 1994.
7. Печатнов В.О., Манькин А.С. История внешней политики США. - М.: Междунар. отношения, 2012;
8. Послание Президента России В.В. Путина Федеральному Собранию 2007.
9. Современная внешняя политика США. В 2-х тт. Т.1-2 / Отв. ред. Г.А. Трофименко. - М.: Наука, 1984.
10. «Democracy and respect for human rights have long been central components of U.S. foreign policy», официальный сайт Госдепартамента США// Иноземцев Н.Н. Внешняя политика США в эпоху империализма. - М.: Госполитиздат, 1992.

¹¹ Внешняя политика США – Википедия // ru.wikipedia.org/wiki/Внешняя_политика_США.

¹² Внешняя политика США – Википедия // ru.wikipedia.org/wiki/Внешняя_политика_США.

¹³ Внешняя политика США – Википедия // ru.wikipedia.org/wiki/Внешняя_политика_США

Рецензент: д.филол.н., профессор
Мамбеталиев К.